

ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ : ਕਾਵਿ ਵਿਵੇਚਨਾ

- ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰ ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਇਕ ਜਾਣਿਆ-ਪਛਾਣਿਆ ਨਾਂ ਹੈ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਹੁਮੁਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਰਾਹੀਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਦੀ ਮੂਲ ਪਛਾਣ ਸਾਹਿਤਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਬਤੌਰ ਇਕ ਕਵੀ ਵੱਜੋਂ ਹੀ ਬਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਨੇ ਸ਼ਾਇਰੀ, ਸਮੀਖਿਆ, ਸੰਪਾਦਨ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਅਤੇ ਅੰਤਰੀਵੀ ਸੰਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਆਵੱਸ਼ਕ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਸਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਵੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਪਏ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਨ।

ਇਸ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ 25 ਜੂਨ, 1972 ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਵੱਲ ਪਰਵਾਸ ਲਈ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰੀ। ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਦੀ ਭੈਣ ਦੇ ਘਰ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਵੀ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਕੈਨੇਡਾ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਹਾਦਸਾ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਬੰਧੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਇਧਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਕਸਲੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਸਫ਼ਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਰੋਮਾਨੀ ਸੁਪਨੇ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਚੇਤੰਨ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਡੂੰਘੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਅੰਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਰਗ ਵੀ ਹੁਣ ਉਦਾਸੀ ਤੇ ਉਪਰਾਮਤਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਪਰਵਾਸ ਵੱਲ ਅਕਰਸ਼ਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਰਗ ਵਿਚ ਲੇਖਕ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ। ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਅਤੇ ਨਕਸਲੀ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਾਧਿਆਪਕ, ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੀਸੋ-ਰੀਸੀ 1972 ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।¹

ਕੈਨੇਡਾ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਕਾਵਿਕ ਸਫ਼ਰ ਜਿਹੜਾ ਅਜੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ਮਈ ਜੀਵਨ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਰਵਾਨੀ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਬਿੰਦੂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ। ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਅਜੇ ਕੁਝ ਕੁ ਹੀ ਸਾਲ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ 1975 ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਦੀ ਕੈਂਸਰ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਅਸਹਿ, ਦਰਦਨਾਕ ਤੇ ਨਾ ਭਰਨਯੋਗ ਖੱਪਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਖਲਾਅ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਸ ਮੋੜ ਤੱਕ ਵੀ ਭਰ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਪਤਨੀ ਦੇ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁੱਖ ਉਸਦੀ ਆਤਮਾ ਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਡਾ. ਗੁਰਦਿਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਇਸ ਸੱਚ ਦਾ ਉਸਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਖ਼ਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿ ਲਵਾਂ ਕਿ ਉਸਦੀ ਪਿਆਰੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਉਸਦੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਅਮਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੂੰ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਸਗੋਂ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।²

ਡਾ. ਗਿੱਲ ਆਪਣੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਘਟਨਾ ਜੋ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਬੇਚੈਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਨਿਵੇਕਲਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਮੁੱਚਤਾ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਹੰਢਾਏ ਪਲਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਂ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੀ ਵੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਦੋਵਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲਾ ਕਵੀ ਹੈ। ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ “ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਸ਼ਾਇਰ : ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ” ਲੇਖ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸੁਣਨ ਤੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲਿਆ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਜਿਸ ਬੇਬਾਕੀ ਨਾਲ ਉਹ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਦਾ ਨੇਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਆਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰਕ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਭ ਨੂੰ ਮੋਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਲੇਖਕ ਹੈ।³

‘ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ’ ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਜੋ 1976 ਵਿਚ ਛਪਿਆ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਕੈਨੇਡਾ ਪਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਦਰਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਇਸ ਸੁਪਨ ਨਗਰੀ ਦੀ ਪਦਾਰਥਕ ਚਕਾਚੌਂਧ ਤੇ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪ ਬੈਠੀ ਉਦਾਸੀ, ਭਟਕਣਾ, ਰੰਗੀਨੀਆਂ ਦੇ

ਪਰਦੇ ਹੇਠ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਇਕੱਲਤਾ ਅਤੇ ਅਲਗਾਵ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਜਿੱਥੇ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਪਰਵਾਸੀ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਤਿ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਇਸ 'ਚੋਂ ਉਪਜੇ ਵੈਰਾਗ, ਉਦਰੇਵੇਂ ਤੇ ਬੇਗਾਨਗੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਉਲੀਕਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ' ਦਾ ਮੁੱਖਬੰਦ ਲਿਖਦਿਆਂ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ 'ਪਰਦੇਸ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਬਾਗ ਦੀ ਝਾਕੀ'⁴ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅੱਜ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸਿਖਰਲੀ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਕਸਿਤ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਿਰਜੇ ਮਹਾਂਨਗਰ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਨੂੰ ਡਾ. ਗਿੱਲ ਦੀ ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਛਾਣਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਪਾਸਾਰ 'ਸ਼ਹਿਰ' ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਫੈਲਿਆ ਹੈ। ਡਾ. ਯੋਗਰਾਜ ਨੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਜਿਹਾ ਮਹਾਂਨਗਰ ਚਿੰਤਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸਹਾਇਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚਲੀ ਅਜਨਬੀਅਤ, ਸਿੱਥਲਤਾ, ਇਕੱਲਤਾ, ਜਹਾਲਤ, ਸਵਾਰਥ, ਮਕਾਰੀ, ਝੂਠ ਇਤਿਆਦ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਹ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਕਲਪ ਗੈਰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਚਿਹਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਬੰਦੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ।⁵

ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਅਜਨਬੀ ਵਾਂਗ ਇਕੱਲਤਾ ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ, ਮਨ ਵਿਚ ਉਪਜੀ ਉਦਾਸੀ ਤੇ ਉਪਰਾਮਤਾ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ ਸੰਵੇਦਨਾ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਇਹ ਨਗਰ ਮੈਨੂੰ ਜੰਗਲ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।
ਜਿਸਦਾ ਜਾਪੇ ਸੰਦਲ ਤਨ ਹੁਣ,
ਬਦਖੋਈਆਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦਾ!...
ਇਸ ਨਗਰ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਹਰ ਦਿਨ,
ਇਸਦਾ ਆਪਣਾ ਜਨ ਹੀ ਕੋਈ
ਜ਼ਿਬਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਘੜਦਾ।⁶

ਪਰਾਈ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਭਾਵੇਂ ਡਾ. ਗਿੱਲ ਨੂੰ ਵਤਨੋਂ ਬੇਵਤਨ ਤੇ ਘਰੋਂ ਬੇਘਰ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅਤੀਤ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਿਚਰਦੀ, ਸਗੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ' ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪਰਾਈ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੰਢਾਈਆਂ ਪਦਾਰਥਕ ਰੰਗੀਨੀਆਂ ਤੋਂ ਮਨ ਅੰਦਰਲੀ ਡੂੰਘਾਣ ਤੀਕ ਤੀਖਣ ਚੇਤਨਾ ਰਾਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਗਿੱਲ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਰੂਪ ਅਰੂਪ' ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਹੂਮ ਪਤਨੀ ਮਨਜੀਤ ਨੂੰ ਇਕ ਸਦੀਵੀ ਯਾਦਗਾਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ 'ਰੂਪ ਅਰੂਪ' ਦੇ ਪੂਰਵ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਮਨਜੀਤ ਲਈ ਰਚਿਆ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸਾਹਿਤਕ ਤਾਜ ਮਹੱਲ ਕਿਹਾ ਹੈ। 'ਰੂਪ ਅਰੂਪ' ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿੱਜੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਨਿੱਜ ਤੋਂ ਅਨਿੱਜ, ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਸਮੂਹ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਹੈ, ਜੋ ਸੋਚ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵੇਦਨਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਵਾਪਰੇ ਇਸ ਹਾਦਸੇ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਣ ਲਈ ਕਵਿਤਾ ਉਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਉਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਜ਼ੀਜ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਰਵਾਸੀ ਹੋਣ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਾਨਾਬਦੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਅਜਨਬੀਅਤ ਦੇ ਭਾਵ ਉਪਜਦੇ ਹਨ। ਮੌਤ ਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵੇਦਨਾਮਈ ਬਣਾਉਂਦੇ ਨ :

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸੱਜਣ,
ਤੁਰ ਚੱਲੇ ਹਾਂ
ਤੁਰ ਚੱਲੇ ਪਰਦੇਸ।
ਅੱਜ ਤੋਂ ਨਾ ਕੋਈ ਨਗਰ ਅਸਾਡਾ,
ਨਾ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਦੇਸ।
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਾਥੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋਈ,
ਮੌਤ ਨਾ ਆਵੇ ਮੇਚ।...⁷

ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਬੇਦੀ 'ਰੂਪ ਅਰੂਪ' ਪੁਸਤਕ ਸਬੰਧੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਇਹ ਰੂਪ ਤੇ ਅਰੂਪ ਦਾ ਮਸਲਾ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਭੌਤਿਕ ਤੇ ਅਭੌਤਿਕ ਜਾਂ ਪਾਰਭੌਤਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ, ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ ਇਕ ਕਲਾ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਲਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਹਾਸਲ, ਉਸਦੀ ਕਾਵਿਕ ਸੰਰਚਨਾ ਹੈ ਜੋ ਘਰਵਾਸ ਤੇ ਪਰਵਾਸ ਦੇ, ਰੂਪ ਤੇ ਅਰੂਪ ਦੇ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕਤਾ ਦੇ ਪਾਰਭੌਤਿਕਤਾ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕਾਲਕ ਤੇ ਦੁਕਾਲਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਵਾਚਣ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ।⁸

ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਨੁਹਾਰ ਵਿਚਲੀਆਂ ਬਹੁਪਰਤੀ, ਮਾਨਸਿਕ ਗੁੰਝਲਾਂ, ਤਨਾਉ ਤੇ ਮਨੋਗੁੰਝਲਾਂ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਚ ਆਂਤਰਿਕ ਮਨੋਬਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਸਵੈ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਨਜ਼ਿੱਠਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣਨ ਦੀ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਭਵਿੱਖ ਵੱਲ ਵਿਹੰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਿਸੇ ਟਕਰਾਉ ਤੇ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ...ਇਸ ਪੜਾਅ ਤੇ ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਸੋਚ ਤੇ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਦੋ ਕੰਢਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਗਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਨਦੀ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਕਦੇ ਆਬਜ਼ਾਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਹਲਚਲ ਮਚਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਮੈਦਾਨੀ ਨਦੀ ਦਾ ਟਿਕਾਉ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।⁹

ਇਕ ਪਾਸੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਅੰਦਰ ਸੋਚਾਂ, ਦੁਬਿਧਾਵਾਂ ਤੇ ਗੁੰਝਲਾਂ ਦਾ ਤੀਬਰ ਵੇਗ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਕਰੂਰ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ :

ਅੰਦਰ ਤੇ ਬਾਹਰ
ਵਿਚਕਾਰ
ਪਾਟਿਆ ਮੇਰਾ ਆਪਾ।
ਦੋ ਅੱਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ
ਇਕ ਖਲੀਜ਼ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।¹⁰

ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਆਪਣੇ ਸਨਮੁੱਖ' ਦੇ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਆਪਣੇ ਸਨਮੁੱਖ ਕਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਸਮੇਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਨਮੁੱਖ ਬੈਠ, ਆਪਣਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕਰ, ਆਤਮ 'ਚੋਂ ਅਨਾਤਮ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ...ਅੱਜ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸੌਂਹੇ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣਾ ਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਸਨਮੁੱਖ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਹਾਂ- ਨਾ ਆਪਣਾ ਆਪ ਤਜਿਆ ਗਿਆ, ਨਾ ਬ੍ਰਹਮ, ਨਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ। ਫਿਰ ਵੀ ਕਥਾ ਅਨਾਸਥਾ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਸਥਾ ਨੂੰ ਕਹਿਣੀ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ।¹¹

ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉਹ ਉਦਾਸੀ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਕਰਮ ਤੇ ਤਲਾਸ਼ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮੈਂ ਅਤੇ ਆਤਮ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਆਤਮ ਅਨਾਤਮ ਦੀ ਵਿੱਥਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਵੈ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੀ ਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਸੁਨੇਹਾ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਉਹ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਰਾਹੀਂ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਉਸਦੀ ਭੈਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਾਤਾ ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। 'ਪੂਰਬ ਪੱਛਮ', 'ਕੈਬਰੇ', 'ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ' ਆਦਿ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਜਿੱਥੇ ਪੱਛਮੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਹੱਸਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀਆਂ ਨ, ਉੱਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਵੀ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਅਜੋਕਾ ਜੀਵਨ ਸਰਲ ਤੇ ਇਕਹਿਰਾ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਅਤਿਅੰਤ ਜਟਿਲ ਤੇ ਭੁਲਾਂਦਰੇ ਭਰਪੂਰ ਸਥਿਤੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਨਮੁੱਖ ਖੜੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਉਸਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਲਘੂ ਹੋਂਦ 'ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੌੜੇ ਸੱਚ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦੰਭੀ ਤੇ ਕਪਟੀ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਤਲਖ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 'ਕਾਲਾ ਸੂਰਜ' ਨਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਸਾਮਰਾਜੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵੀਅਤਨਾਮ 'ਚ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖੀ ਘਾਣ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸਦੀ ਕਲਮ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਡਾ. ਗੁਰਇਕਬਾਲ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਸਬੰਧੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ :

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਉਸਾਰੂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੇ ਲੋਕ ਹਿੱਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾਇਰੀ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਮਾਜਕ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿਚਲੇ ਚਾਨਣ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਉੱਤੇ ਪੈ ਗਏ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਧੱਬਿਆਂ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।¹²

ਉਹ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਠਵੇਂ ਦਹਾਕੇ 'ਚ ਵਾਪਰੇ ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਅਜਿਹਾ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨ ਹੈ। ਦਹਿਸ਼ਤ ਤੇ ਵਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀਆਂ ਏਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚਲੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਜਿੱਥੇ ਸੌੜੇ ਸਿਆਸੀ ਹਿੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਕੋਝੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਨ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਖੌਤੀ ਆਗੂਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੌਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜਨੂੰਨ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਭੜਕਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਉਹ ਪਾਜ਼ ਉਘਾੜਦਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਖੋਟੀ ਸਿਆਸਤ ਦੇਸ਼ ਦੀ
ਉਠਦੀ ਜਵਾਨੀ ਖਾ ਗਈ।
ਕੁਝ ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਸਰਾਲ ਦੀ
ਇਹਨੂੰ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਖਾ ਗਈ।¹³

ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਬ੍ਰਹਮਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ

“ਕਵੀ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਚਰਚਿਤ ਹਸਤਾਖਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ‘ਅੱਗ’ ਤੇ ‘ਸੂਰਜ’ ਦਾ ਕਵੀ ਹੈ। ਅੱਗ ਉਸਦੇ ਬੋਲ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਸੂਰਜ ਉਸਦੇ ਮਸਤਕ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।”¹⁴

ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੇ ਅਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਵੀ ਨੇ ਬਿਗਾਨੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸੁੱਖ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਖਲਾਅ ਹੈ। ਦੋ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਉ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਇਸ ਬੋਝ ਨੂੰ ਹਲਕਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਵਾਸੀ ਭਾਵਆਤਮਕ ਸਾਂਝ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ।

ਕਵੀ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਮ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਾਰਥਕਤਾ ਵੀ ਝਲਕਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਮ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਉਠਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੀ। ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਅਨੁਸਾਰ :

ਇਹ ਨਜ਼ਮ ਪਾਰ-ਭੌਤਿਕ ਤੇ ਰਾਜਵਰ;ਰਪਜਾਫ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਅਨੰਤ ਦਾ ਸਬੰਧ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕ ਇਕ ਨਿਰੰਤਰ ਸੰਵਾਦ ਹੈ, ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਤੇ ਦਸ਼ਾ, ਕਵਿਤਾ, ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਮਸਲੇ ਤੇ ਕਾਵਿਕਤਾ ਦੇ ਸੌਂਦਰਯ ਵੱਲ ਸੇਧੀ ਹੋਈ ਹੈ।¹⁵

ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ‘ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ’ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ‘ਨਜ਼ਮ ਦੀ ਤਲਾਸ਼’ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਦੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਉਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਗਿੱਲ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਗਿਆਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸ੍ਰੋ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਾਇਰ ਸਬੰਧੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਨਾਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਾਵਿਕ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦੇ ਕਈ ਪਾਸਾਰ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਵਰਤਮਾਨ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਖੂਬੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਲੰਬੀ ਸੂਚੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਾ, ਪੰਜਾਬ ਸਮੱਸਿਆ, ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ, ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਚੇਤਨਾ ਆਦਿ ਪਰ ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬੜੇ ਸਹਿਜ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਮਾਨਤਾ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ ਵਿਆਪਕ ਸੰਦਰਭ ਵੀ ਸਿਰਜਦੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।¹⁶

ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਜਗਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਡਾ. ਗਿੱਲ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਿਵੇਕਲੇ ਰਾਹਾਂ ’ਤੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇ ਜਾਂ ਦਾਇਰੇ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਜੀਵਨ-ਮੌਤ, ਹੋਂਦ, ਅਣਹੋਂਦ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ, ਪਿੰਡ ਤੇ ਦੇਸੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਉਸਦੇ ਕਾਵਿ ਚਿੰਤਨ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸੰਵੇਦਨਾ ਹੈ, ਮੋਹ ਹੈ। ਇਸੇ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਸਦਕਾ ਉਹ ਅੱਜ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਫਰ ਅਜੇ ਜਾਰੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਵੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਫਰ ਉਸਦੇ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚਲੇ ਸੰਘਰਸ਼, ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਗਵਾਹ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਸਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ, ਵਿਚਾਰ, ਜੀਵਨ ਵਿਧੀ ਤੇ ਸੋਚ ਵਿਧੀ ਝਲਕਦੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਕਵੀ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਕਈ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਸਮਸੁਰ ਤੇ ਪੂਰਕ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਨ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਡਾ. ਗੁਰਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), ਪਰਵਾਸ-ਚੇਤਨਾ ਤੇ ਚਿੰਤਨ, ਪੰਨਾ-25
2. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-11
3. ਜਸਪਾਲ ਕੌਰ, ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ : ਥੀਮ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਧਿਐਨ, ਪੰਨਾ-33
4. ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ, ‘ਮੁਖਬੰਦ’, ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ, ਪੰਨਾ-6
5. ਡਾ. ਗੁਰਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-120
6. ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ, ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ, ਪੰਨਾ-9
7. ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ, ਰੂਪ ਅਰੂਪ, ਪੰਨਾ-61
8. ਡਾ. ਗੁਰਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-45
9. ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ, ਖਲੀਜ਼, ਪੰਨਾ-14
10. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-18
11. ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ, ਆਪਣੇ ਸਨਮੁੱਖ, ਪੰਨਾ-9
12. ਡਾ. ਗੁਰਇਕਬਾਲ (ਸੰਪਾ.), ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-14
13. ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ, ਅੱਗ ਦਾ ਸਫਰ, ਪੰਨਾ-65
14. ਜਸਪਾਲ ਕੌਰ, ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ : ਥੀਮ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਧਿਐਨ, ਪੰਨਾ-33
15. ਡਾ. ਗੁਰਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-58
16. ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ, “ਬਹੁਪੱਖੀ ਕਾਵਿ ਯਾਤਰਾ”, ਹਾਦਸਿਆਂ ਦੇ ਹਾਸਿਲ, ਪੰਨੇ 15-16